

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΟΦΟΡΑΣ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ⁽¹⁾.

Ὅσοι ἀναγινώσκουσι μετὰ τινος προσοχῆς τὰς μὴ πολιτικὰς διατριβὰς τῆς « Κλειοῦς » ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸ διεξοδικὸν ἐκεῖνο ἄρθρον περὶ τῆς πρακτικῆς χρήσεως τῆς καθομιλουμένης γλώσσης, ὅπερ ἐδημοσιεύσαμεν, ἀφορμὴν λαβόντες ἐκ τινος περισπουδάστου φυλλαδίου τοῦ σοφοῦ Γάλλου Γουσταύου Εἰχθάλ. Ἡγωνίσθημεν τότε νὰ παραστήσωμεν διὰ βραχέων, ὅτι ἡ περὶ καθολικεύσεως τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς γλώσσης πρότασις τοῦ διακεκριμένου συγγραφέως καὶ χρηστοῦ φιλέλληνης ἔμελλε νὰ προσκόψῃ εἰς δύο κεφαλαιώδη προσκόμματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν, ἀναγόμενον εἰς τὴν ἐν Δύσει ἐπικρατοῦσαν κακόφωνον προφορὰν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, ἐξωτερικόν, τὸ δὲ, ἅτε ἀποβλέπον εἰς τὴν μήπω ἀκριβῶς ὀρισθεῖσαν κατασκευὴν τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ προσφυῶς ὡς καθόλου ἐσωτερικόν.

Γράψαντες ἐκ τοῦ προχείρου τὰς ὀλίγας ἐκεῖνας παρατηρήσεις, πᾶν ἕτερον ἠλπίσσαμεν ἢ ὅτι αὗται ἔμελλον νὰ ἐπισύρῃσι

(1) Ἐκ τοῦ 176 ἄρ. τῆς Κλειοῦς.

τὴν ἐπιεικῇ κρίσιν τοῦ Κ. Εἰχθάλ. Καὶ ὁμῶς ὁ σοφὸς ἀνὴρ εὐηρεστήθη ἐσχάτως νὰ τιμήσῃ τὴν σύνταξιν τῆς « Κλειοῦς » δι' ἐκτεταμένης ἐπιστολῆς του, ἧς τὸ περιεχόμενον σπεύδομεν σήμερον νὰ ὑποβάλωμεν εἰς γνῶσιν τῶν ἡμετέρων ἀναγνώστων· λέγομεν τὸ περιεχόμενον καὶ οὐχὶ τὸ κείμενον, διότι ὁ Κ. Εἰχθάλ, ἔνεκα λεπτότητος τῆς ὁποίας τὰ ἐλατήρια τούτῳ μᾶλλον ὀφείλομεν νὰ ἐκτιμήσωμεν ὅσω θεωροῦμεν αὐτὰ ἀπαύγασμα ὑπερβολικῆς μετριοφροσύνης, παρατηρεῖ ἡμῖν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ φέρει χαρακτῆρα ὅλως ἰδιωτικόν.

Τὸ ἕτερον τῶν προσκομμάτων, ἃτινα εὐλόγως ὑποδεικνύετε (λέγει ὁ Κ. Εἰχθάλ), τὸ πρόσκομμα δηλαδὴ τὸ ἐξωτερικόν, δύνασθε νὰ τὸ θεωρήσῃτε ἀπὸ τοῦδε λελυμένον. Τῷ ὄντι, χθὲς (τῇ 16/28), ὁ Κ. ὑπουργὸς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως προσεκάλεσε τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ τῶν Καλῶν Γραμμάτων ἔν' ἀποφανθῇ, ἂν προσήκῃ νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰ Γαλλικὰ ἐκπαιδευτήρια ἢ κατὰ τοὺς νῦν Ἕλληνας προφορὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὁ ὑπουργὸς δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ προβῇ εἰς τὸ μέτρον τοῦτο, πρὶν ἢ μάθῃ τὰς διαθέσεις τῆς Ἀκαδημίας, αἵτινες ἄλλως τε εἰς οὐδεμίαν ὑπόκεινται ἀμφιβολίαν. Ἡ Ἀκαδημία, ἃμα λαβοῦσα τοῦ ὑπουργοῦ τὴν διακοίνωσιν, κατήρτισεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν ΚΚ. Βρυνὲ Δὲ Πρὲσλ, Δεχλὲκ, Ἀλεξάνδρου, Ῥωσσινιώλ· τούτοις δὲ προστίθενται δικαιώματι ὁ Κ. Γυινιὼ, ἰσόβιος γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας, ὁ Κ. Σωλσὺ, πρόεδρος τοῦ γραφείου, καὶ ὁ ἀντιπρόεδρος αὐτοῦ Κ. Ἐγγερος. Τὰ τοῖς πᾶσι γνωστὰ καὶ ἐπὶ Ἑλληνικῇ παιδείᾳ διαβεβημένα ὀνόματα τῶν εἰρημένων καθηγητῶν, ἀπὸ καθέδρας πολλάκις συνηγόρησάντων ὑπὲρ τῆς γνησίας τῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων προφορᾶς παρέχουσιν ἐκ τοῦ προτέρου τὴν βεβαίαν πιθανότητα, ὅτι οὐ πολὺς θὰ παρέλθῃ χρόνος καὶ ἡ

προφορὰ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων θὰ καθιερωθῇ θριαμβευτικῶς ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Γαλλικῆς αὐτοκρατορίας, ἴσως δὲ, καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ Κ. Εἰχθάλ, καὶ πανταχοῦ ἄλλοθι τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Τὸ ἀνέλπιστον τοῦτο γεγονὸς μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν εἶναι μικροῦ λόγου ἄξιον ἀνδραγάθημα. Ἡ προφορὰ τοῦ Ἐράσμου μετὰ τετρακοσίων ἐνιαυτῶν κυριαρχίαν φυγαδεύεται ἀπὸ τῆς πατρίδος τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Στεφάνου ἀνεπιστρεπτει. Ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ θὰ σκιρτήσῃ ὑπὸ τῆς χαρᾶς, βλέπουσα ἐπὶ τέλους μίαν τῶν διακαεστέρων αὐτῆς εὐχῶν πραγματουμένην ἐν τῇ ἡρώϊκῇ γῇ, ἣν « ἴσα τῇ φυσάσῃ πατρίδι » ἠγάπησεν. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ὁ θρίαμβος δὲν εἶναι μικροῦ λόγου ἄξιος — θρίαμβος οὐχὶ τοσοῦτον τοῦ ἰωτακισμοῦ τῶν Ῥεϋχλινιανῶν κατὰ τοῦ ἀφορήτου πλατειασμοῦ τῶν Ἐρασμιτῶν, ὅσον τῆς ὁσημέραι κραταιουμένης ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὔτινος μόνη ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ τὴν περιεκτικωτάτην ἐκδήλωσιν. Ἀγαθῇ τύχῃ! ἡ δυτικὴ Εὐρώπη, εἰ καὶ βραδέως προσοικειούμενη τὴν ἡμετέραν προφορὰν, ἀναγνωρίζει ἐπὶ τέλους ἐπισήμως τὸ πρῶτον καὶ θεμελιῶδες στοιχεῖον τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου. Ἡ Εὐρώπη χρεωστεῖ τὰ πλεῖστα τῶν πνευματικῶν κεφαλαίων της εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα· ἐκοῦσα ἢ ἄκουσα πρέπει σήμερον νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἐὰν ὀφείλῃ τι καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν νέαν, ὀφείλει τοῦλάχιστον τὴν ἀνόθευτον διάσωσιν τοῦ θησαυροῦ τῆς στοματικῆς παραδόσεως.

Φοβούμενοι μὴ θίξωμεν τὴν ὄντως εὐθικτον μετριοφροσύνην τοῦ πολυμαθεστάτου Κ. Εἰχθάλ δὲν τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ περὶ πρακτικῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὀλιγοσέλιδος πραγματεία του ὑπῆρξεν ὁ κυριώδης μοχλὸς, ἐξ οὗ

παρεκινήθησαν ἢ τε Ἀκαδημία καὶ οἱ ἐν αὐτῇ διάσημοι καθηγηταὶ νὰ ἐπιταχύνωσι μίαν ἀπόφασιν, ἥτις, κατὰ τὸ προσφυές λόγον τοῦ μακαρίτου Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Ροσσίου, πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐτύγγχανε κατ' ἔννοιαν ἐκδεδομένη. Ἀλλ' ὁ Κ. Εἰχθάλ, περαιτέρω προβαίνων, διατείνεται ὅτι καὶ τὸ πρόσκομμα τὸ ἐσωτερικόν, περὶ οὗ ἐρρέθη ἀνωτέρω, εἰ καὶ ἄλλως πολλῶ ἦττον εὐδιάλυτον τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ὁμολογουμένως δυσχερέστατον δὲν εἶναι ἀνεπίδεκτον λύσεως· ἀφ' οὗ δὲν δυνάμεθα νὰ εὐρώμεν τὴν λύσιν του (προσεπιλέγει ὁ σοφὸς Γάλλος), πρέπει νὰ δημιουργήσωμεν αὐτὴν ἡμεῖς οἱκοθεν. Συνομολογοῦμεν μετὰ τοῦ Κ. Εἰχθάλ, ὅτι ἐφ' ὅσον προάγεται ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχού τῆς Εὐρώπης ἡ μελέτη καὶ ἀνάπτυξις τῆς Ἑλληνικῆς γραμματολογίας, ἐπὶ τοσοῦτόν προσεγγίζομεν ἐπαλλήλως πὼς εἰς τὸν πεποθημένον σκοπὸν τῆς καθολικεύσεως τοῦ ἡμετέρου ἰδιώματος. Ὅτι ὅμως ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου, μεθ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις καὶ ἀτελείας της, δύναται νὰ χορηγήσῃ (καθάπερ φαίνεται φρονῶν ὁ Κ. Εἰχθάλ) θαυμασίαν τινὰ κρηπίδα ἐνιαίας δημώδους γλώσσης ὑπὸ τοὺς ἀρχαίους τύπους, ὑπολαμβάνομεν μέχρι τινὸς σφόδρα ἀμφισβητήσιμον. Δὲν ἀγνοεῖ ἴσως ὁ Κ. Εἰχθάλ, ὅτι εἰς τῶν πολλῶν λόγων, ὅσους οἱ σοφοὶ τῆς Γερμανίας ἀντέταξαν κατὰ καιροὺς καὶ ἀντιτάσσουσιν εἰς τὰς παρ' ἑαυτοῖς ἀναφαινομένας μονήρεις προτροπὰς περὶ παραδοχῆς τῆς γνησίας Ἑλληνικῆς ἀναγνώσεως, εἶναι καὶ οὗτος, ὅτι οἱ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν παρεισδύσαντες Ἑβραϊσμοὶ καὶ τὰ ἄλλα παραπλήσια τούτοις σημιτικὰ ἰδιώματα τῶν ἑβδομήκοντα καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἠλλοίωσαν κατὰ μέγα μέρος τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν συντακτικὴν τῆς Ἑλληνίδος γλώσσης κατασκευήν. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπερ, ἐὰν καλῶς ἐνθυμώμεθα, ὑπεκίνησε πρὸ

πολλῶν ἐτῶν σκανδαλωδῶς ὁ ἐν Κολωνίᾳ καθηγητὴς Κ. Κρεῦσερος, οὐδόλως ἀπόκειται ἡμῖν νὰ ἐρευνήσωμεν ἐνταῦθα. Παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ἡ εὐαγγελικὴ γλῶσσα, ἀποτελοῦσα οἷον ἀναπεπταμένον πυλῶνα δύο μεγάλων ἐποχῶν, ἠθικῶς, κοινωνικῶς, καὶ θρησκευτικῶς διηρημένων ἀπ' ἀλλήλων ἀλλὰ καὶ πολεμίων σφόδρα, ἐρειδομένη δὲ καὶ αὐτὴ ἐπὶ τῶν ἀσταθῶν, ἀορίστων καὶ περὶ πολλὰ ὀθνείων χαρακτηριστικῶν τῆς κοινῆς καλουμένης γλώσσης, δὲν φαίνεται ἡμῖν ὡς τὸ ἐπιτηδειότερον κονίαμα πρὸς ἐποικοδόμησιν στερεᾶς καὶ ὁμοιόμορφου γλωττικῆς κρηπίδος. Παραδεχόμενοι αὐτὴν, ὅσον ἄλλως καὶ ἂν τὴν ὑποθέσωμεν διακεκαθαρμένην ἀπὸ ἑτεροφύλων στοιχείων, θὰ ἐκτεθῶμεν ἴσως εἰς τὸν κίνδυνον νὰ καταστήσωμεν τὸ ἡμέτερον ἰδίωμα δυσεπίδεκτον τῆς ἐλευθέρως ἐκείνης ἱστορικῆς μορφώσεως, ἥτις πηγάζει κυρίως ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου ψυχολογικοῦ βίου τοῦ ἔθνους. Τοιούτῳ δὲ τρόπῳ δὲν εἶναι παντάπασι παράδοξον ἡ γραφομένη παρ' ἡμῶν γλῶσσα ν' ἀποβῇ αὐτόχρημα πολυδαίδαλος καὶ πολυμιγῆς κέντρων, πανομοιότυπος μὲν τῇ Ἑλληνιστικῇ βάσει, ἀπέχων δ' ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου ὅσον φέρ' εἰπεῖν τὰ δόγματα τῶν νεοπλατωνικῶν ἀπεῖχον ἀπὸ τῆς θείας τοῦ Πλάτωνος διδασκαλίας.

Ἡ ἀγαλλίασις, ἣν ἡσθάνθημεν ἅμα πληροφορηθέντες παρὰ τοῦ Κ. Εἰχθάλ τὴν προσεχῆ εἰσαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν προφορᾶς ἐν τοῖς παιδευτηρίοις τῆς γενναίας καὶ φιλέλληνος Γαλλίας — ἥτις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, μόνη ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ἐξαιρέσει τῆς Ῥωσσίας, ἔχει ἐν τῷ παρ' ἑαυτῇ ἀνωτάτῳ ἐκπαιδευτικῷ καθιδρύματι εἰσηγμένην τὴν διδασκαλίαν τῆς καθομιλουμένης ἡμῶν γλώσσης, καὶ ἥτις ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διατηρεῖ ἐν Ἀθήναις ἰδίαν σχολὴν ἀκμάζουσαν

ἐπὶ ἀρχαιολογικαῖς μελέταις — ἡ ἀγαλλίασις αὕτη δὲν ἦτα ἀμέτοχος λύπης. Ἀνελογίσθημεν ὅτι ἡ σοφὴ Γερμανία, ἡ πολυτίμητος αὕτη κιβωτὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς διανοίας, ἡ, κατὰ τὴν προσφυᾶ τοῦ μεγαλοφυοῦς Νειβούρου ῥῆσιν, πνευματικὴ Ἑλλὰς τῶν νεωτέρων χρόνων, ἡ φωτοβόλος αὕτη λαμπὰς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς φάσεις, ἐμμένει εἰσέτι εἰς τὴν οἰκτρὰν Ἑρασμιακὴν πλάνην. « Ἡ γνῶμη τῶν ἀξιούντων, ὅτι ἡ σημερινὴ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων προφορὰ εἶναι αὐτὴ ἐκείνη τῶν ἀρχαίων, ἐπαξίως « περιεφρονήθη τοσοῦτον ὑπὸ τῶν σοφῶν, ὥστε ὁ ἀποτολμῶν « σήμερον νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὴν θὰ ἐξηλέγχετο καταγέλαστος « καὶ ἀξιοπεριφρόνητος. » — ταῦτα ἔγραφε πρὸ πενήκοντα ἐτῶν ὁ πρύτανις τῆς παρὰ Γερμανοῖς κριτικῆς φιλολογίας, Γεδοφρεΐδος Ἑρμαννος. Τὸ ἀνάθεμα δὲ τοῦ ὀνομαστοῦ τῆς Λειψίας καθηγητοῦ δὲν λέγομεν ὅτι ἰσχύει ἤδη ἀπαραλλάκτως ὡς πρότερον, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἰσχύει μέχρι τινὸς ἔτι καὶ νῦν.

Οἱ ἀγαθοὶ Γερμανοὶ διάκεινται τοσοῦτον προκατειλημμένοι κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκφωνήσεως τῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων ὥστε δὲν θέλουσιν εἰσέτι νὰ πεισθῶσιν, ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι, ἐξ ὁμογενῶν διδασκάλων τὴν προφορὰν διδασκόμενοι, δύνανται νὰ προφέρωσι τοὺς Ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας ὀρθότερον τῶν ἀλλογενῶν, ὅσοι μανθάνουσι τὸν Ἕλληνα λόγον ἐκ τῶν ἐνεῶν βίβλων. Καὶ ὅμως ὅσον διεφθαρμένοι καὶ ἂν ὑποτεθῶμεν κατὰ τε τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν προφορὰν, ἡ διαφθορὰ ἡμῶν αὕτη δὲν εἶναι ἐκπληκτικωτέρα τῆς ἀνοησίας ἐκείνων, ὅσοι πρὸ μὲν διακοσίων ἐνιαυτῶν ἐδογματίζον ὅτι ἡ ἡμετέρα γλῶσσα ἔλκει τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀραβικῆς, κατὰ δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐκήρυττον ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κατεποντίσθη πρὸ πολλοῦ πανεθνεῖ ὑπὸ, Κύριος αἶδε, τίνος Σκυθικοῦ κατακλυσμοῦ. Ἐὰν

ἦτο δυνατόν νὰ κατέλθῃ τις τῶν Γερμανῶν εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Πλούτωνος, ὡς ὁ παρὰ Λουκιανῷ κυνικὸς Μένιππος ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Χαλδαίου Μιθροβαρζάνου, ὅπως ἀκούσῃ πῶς διαλέγονται αὐτόθι ὁ τε Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν, τὸ περὶ προφορᾶς ζήτημα θὰ εἶχεν ἴσως σήμερον πάντῃ ἄλλοίαν μορφήν ἢ ὁποίαν ἔχει, ἀφ' ὅτου εἶδε τὸ φῶς ἡ μεταξὺ ἄρκτου καὶ λέοντος διαλογικὴ διατριβὴ τοῦ φιλοσόφου τῆς Ὀλλανδίας.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐν οἷς ἐξάρχουσιν ὁ Κοραΐς (1), ὁ Οἰκονόμος, ὁ Λευκίας (2) καὶ ὁ Χριστόπουλος, πλεῖστοι δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Γερμανῶν, ἐν οἷς τελευταῖος διαπρέπει νῦν ὁ καθηγητὴς Κ. Σοῦ, ἐφιλοτιμήθησαν δι' ἰσχυρῶν ἀποδείξεων

(1) Μήτ' ἐξεύρω, μήτε νὰ μάθω μὲ μέλει, πῶς ἐπρόφερεν ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, καὶ ὅσοι ἄλλοι ἤκμασαν εἰς αὐτὴν τῆς γλώσσης τὴν ἀκμὴν· καὶ ὅταν ὑπερασπίζω τὴν σημερινὴν προφορὰν, δὲν δισχυρίζομαι ὅτι προφέρομεν ἀπαραλλάκτως ὡς ἐκεῖνοι, ἐπειδὴ πιθανὸν εἶναι νὰ συνέβῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὅ,τι συμβαίνει καὶ εἰς τὰς σημερινὰς γλώσσας, ὅ,τι συμβαίνει εἰς ὅλα τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔργα καὶ ποιήματα. Τοῦτο μόνον ἀδιστακτικῶς πιστεύω, ὅτι ἂν ἡ προφορὰ τῆς γλώσσης ἡλλοιωθῇ, νὰ τὴν ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς φύσιν ἄλλος δὲν εἶναι καλὸς, παρὰ μόνον οἱ ὅποιοι τὴν ἐλάλουν καὶ τὴν ἔγραφον ὡς μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν. Ἔως νὰ ἀναβιώσωσιν ἐκεῖνοι, καὶ εἰς ἡμᾶς συγχωρημένον εἶναι νὰ τὴν προφέρωμεν ὡς τὴν ἐπρόφερεν ὁ βάρβαρος Σέξτος, ὁ ἀγράμματος Πλούταρχος, ὁ ἀμαθέστατος Γαληνός· καὶ οἱ ἄλλογενεῖς Ἑλληνισταὶ φιλοσοφώτερον ἤθελαν πράξει ἂν ἔπεμπον καὶ τὴν προφορὰν τοῦ Ἑράσμου ὅπου ἔπεμψαν πολλὰς ἄλλας προλήψεις, τῶρα μάλιστα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ὅποταν μὲ τὴν ὁμοφωνίαν τῆς προφορᾶς καὶ τὴν ἀδιάκοπον παράθεσιν τῆς παλαιᾶς μὲ τὴν νέαν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὰς ἀκόμῃ δειλὰς ἡμῶν παρατηρήσεις καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὰς σοφὰς αὐτῶν σημειώσεις ἠθέλομεν μεγάλως ὠφεληθῇ εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. (Ἐκ τῶν εἰς Ἰσοκράτη προλεγόμενων τοῦ Κοραΐ).

(2) Τοῦ μακαρίτου Λευκίου ἡ Ἑλληνολατινικὴ πραγματεία «περὶ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως» (ἐκδοθεῖσα ἐν Παρισίοις τῇ 1812) εἶναι ἐτι καὶ σήμερον ἀξία ἀναγνώσεως. Περιέχει ὅμως οὐκ ὀλίγα ἀμαρτήματα ἐξ ὧν τὸ μᾶλλον ἀσυγχώρητον εἶναι τὸ ἐπόμενον, ἐν σελίδι τριακοστῇ ὀγδόῃ· «Τὴν δὲ τῶν ὀνομασιῶν ἀρχαιότητα τῶν στοιχείων καὶ αἱ τῶν ῥαψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας ἐπιγραφαὶ ἀποδεικνύουσιν, ἃς φασὶ τὸν γραμματικὸν Ἀρίσταρχον, κατ' ἐπιταγὴν Πεισιστράτου τοῦ τῶν Ἀθηναίων τυράννου, καὶ Ζηνόδοτον οὕτω κατατεμόντας, τοῖς τῶν στοιχείων ὀνόμασιν ἕκαστον τμήμα ἀποκαλέσαι, κτλ.»

νὰ ἀνασπάσῃ τὰ σκολιὰ θεμέλια τῶν ἀντιπάλων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν προφορᾶς, τυχόντες πρὸς τοῦτο ἰσχυρῶν ἐπικούρων, ἀρχαίων δηλονότι ἐπιγραφῶν καὶ κωδίκων, νεωστὶ εὑρεθέντων καὶ παρασχόντων ἐναργεστάτας καὶ ἀναμφηρίστους ἀποδείξεις περὶ τῆς προφορᾶς τοῦ *η* ὡς μακροῦ *ι* καὶ οὐχὶ ὡς μακροῦ *ε*, περὶ τῆς ἀδαιρέτου ἐκφωνήσεως τῶν διφθόγγων, καὶ οὕτω καθέξης. Ἀλλὰ παρὰ τὰ τρανὰ ταῦτα τεκμήρια οἱ Ἐρασμίται, ἄμειροι ἱστορικῶν λόγων, τὸ δὲ πλεῖστον ἐρειδόμενοι εἰς πλημελεῖς εἰκασίας, ἐξ ὧν ἡ νοστιμωτέρα εἶναι ὅτι οἱ εἰς τὴν Ἰταλίαν μεταναστεύσαντες Βυζαντινοὶ, ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος κλ., δωροδοκηθέντες ἐνόθευσαν τὴν ἀπαγγελίαν τῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων, ἐνέμειναν μωρῶς εἰς προφορὰν εὐρωτιῶσαν, προφορὰν τῆς ὁποίας ἡ κροταλίζουσα μελωδία δυσκόλως θὰ ἠδύνατο ν' ἀποκοιμίσῃ τὸν Κέρβερον.

Πόσον περίεργοι ὅμως ἀφ' ἐτέρου εἶναι αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ ! Οἱ ἐγκριτώτατοι τῶν αὐτοῖς γραμματικῶν, ὁ Κρύγερος λόγου χάριν καὶ ὁ Βούτμανος, κηρύττουσι διαρρήδην ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν προφορὰ κέκτεται πλείονας ἀξιώσεις ἱστορικῆς γνησιότητος παρὰ τὴν προφορὰν τὴν Ἐρασμιακὴν· καὶ ὅμως, τοιαύτην οὔσαν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μαρτυρίαν, δὲν στέργουσι νὰ τὴν ἐγκολπωθῶσιν οἱ γεννάδαι. Ὁ σοφὸς Ἑλλισσεν, ὁ ἀκάματος οὗτος βιβλιοφύλαξ καὶ ἐμβριθέστατος ἐρευνητὴς τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπήγγειλε κατὰ τὴν ἐν Γοττίγγῃ τῷ 1851 γενομένην σύνοδον τῶν Γερμανῶν φιλολόγων λαμπροτάτην συνηγορίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς προφορᾶς, καὶ νύχθη θερμῶς ἵνα ἀρθῇ ἐπὶ τέλους ἐκ τοῦ μέσου τὸ σκανδαλῶδες τοῦτο μεσότοιχον μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς Γερμανικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ τοῦ γενναίου φιλέλληνος οἱ λόγοι,

σπαρέντες ἐπὶ αὐχμηροῦ ἐδάφους, δὲν ἠδύναντο νὰ καρποφορήσωσι παραχρῆμα. Δέκα μετὰ τὸν Ἑλλισσεν ἔτη ὁ νῦν ἐν Ζυρίχῃ καθηγητῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ δεινὸς ἀρχαιολόγος Κ. Βυρσιανὸς ἐπανελάβε κατὰ τὴν ἐν Φραγκοφορτίῳ συνέλευσιν τῶν φιλολόγων τὸ αὐτὸ θέμα, ἀλλὰ μετὰ τινος παραλλαγῆς, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀξίας σημειώσεως ὅσῳ ἐντεῦθεν φανεροῦται ἡ πρὸς τὰ πρωτότυπα συστήματα ἀκάθεκτος μανία τοῦ Γερμανικοῦ πνεύματος. Ὁ Κ. Βυρσιανὸς προέτεινε τότε ἐν τῷ παιδαγωγικῷ τμήματι τῆς τῶν φιλολόγων συνόδου νὰ ἐγκαταλειφθῇ μὲν ἐφ' ἅπαξ καὶ ἐσαεὶ ἡ λεγομένη Ἑρασμικὴ προφορὰ, ἀντισταχθῇ δὲ ἡ « νεοελληνικὴ », ἀφ' οὗ ὁμῶς ἐξοβελισθῶσι πρότερον ἐξ αὐτῆς πάντα τὰ ἀναγόμενα εἰς ὀψιαιτέραν ἐποχὴν. Ὁ Κ. Βυρσιανὸς, θελήσας ν' ἀποφύγῃ τὴν Σκύλλαν, ἔπεσεν εἰς τὰς ἄρκεις τῆς Χαρύβδεως. Συνιστᾷ λοιπὸν νὰ προφέρωνται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὰ φωνήεντα Ἑρασμικῶς ὡς πρότερον, τοῦθ' ὅπερ φέρει καὶ αὖθις τὸ ζήτημα εἰς τὸ *statu quo ante*· ἐκ δὲ τῶν διφθόγγων παραδέχεται μόνον τὴν αἰ ἐν συναιρέσει καὶ τὰς εἰς υ ληγούσας, τὴν εἰ ἐν διαιρέσει, τὴν δὲ οἰ οὐχὶ ὡς οἱ περὶ τὸν Ἑρασμον ἢ καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ' ἐτέρως πως, δίκην τραγελάφου. Τὸ ὀνθύλευμα τοῦ Κ. Βυρσιανοῦ ἐφάνη τοῖς ἀκροαταῖς πάνυ παράδοξον· ἐν τῷ ἅμα δὲ ἀπεφάνθησαν κατ' αὐτοῦ ἐξαιρέτως ὁ διὰ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτοῦ μάθησιν περιώνυμος Κ. Ἐξσταῖν καὶ ὁ ἐκ Βασιλείας καθηγητῆς καὶ πολλὰ περὶ ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλλάδος γράψας Κ. Βίσχερος. Ὁ τελευταῖος οὗτος διετύπωσεν εὐστόχως τὸ περὶ προφορᾶς ζήτημα, εἰπὼν ὅτι, δυοῖν θάτερον — ἢ εἶναι ζῶσα γλῶσσα νεοελληνικὴ ἢ οὔ. Ἐὰν τὸ πρῶτον, ἡ Γερμανία ὀφείλει ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐγκολπωθῇ τὴν προφορὰν τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων, ὡς ὑπονοοῦσαν χιλίων ἐνιαυτῶν ἱστορικὴν ὑπαρξίν καὶ ἐκμανθανο-

μένην διὰ ζώσης φωνῆς. Ἐὰν τὸ δεύτερον, δὲν βλέπει (προσέθηκεν ὁ Βίσχερος) πρὸς τί ἡ εἰσαγωγή νέου συστήματος προφορᾶς ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ, ὅπερ ἐκμανθάνομεν σὺν τῇ συνειδήσει τοῦ ὅτι ἐκμανθάνομεν γλῶσσαν ἤδη νεκράν, χρήσιμον μόνον πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν (1).

Ἐσκιαγραφήσαμεν ὡς ἐν ἀπόπτῳ, λαβόντες τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σοφοῦ Κ. Ἐῖχθάλ τὰς ἐνεστώσας περιπετείας ἐν αἷς διακυμαίνεται ἐν τῇ φιλολόγῳ Γερμανίᾳ τὸ περὶ προφορᾶς τῆς γλώσσης περισπούδαστον ζήτημα. Ὅποτε οἱ Γερμανοὶ κατορθώσωσι ν' ἀποδείξωσιν ἱστορικῶς ὅτι οἱ συνηλικιωταὶ τοῦ Περικλέους ἄλλως ἐλάλουν ἢ ὅπως οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες, ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς προφορὰ δὲν εἶναι ἀρχαιοτέρα τοῦ τρίτου ἢ τετάρτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὅτι ἡ ποσότης τοῦ χρόνου ἡ λεγομένη προσωδία ἀπέπνιγε πάλαι ἐν τῇ προφορᾷ πάντα τῆς συλλαβικῆς τονώσεως αἰσθητὸν ἦχον, κτλ., ἐνδέχεται καὶ ἡμεῖς τότε ἵνα περιπέσωμεν εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ ἀρνηθῆναι τὴν

(1) Ὁ Κ. Γεώργιος Κούρτιος, ὁ ἀγγίνους συγγραφεὺς τῶν « Στοιχείων τῆς Ἑλληνικῆς ἐτυμολογίας », καὶ ὁ εὐδοκίμως ἐφαρμόσας τῇ Ἑλληνικῇ γραμματικῇ τὰ ἐξαγόμενα τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας, ἰσχυρίζεται ὅτι λίαν πλημμελῶς διατυποῦσι τὸ περὶ προφορᾶς ζήτημα οἱ ἀξιοῦντες ὅτι ἐκ τῶν δύο ἀντιπάλων προφορῶν, τῆς κατ' Ἑρασμον καὶ τῆς « νεοελληνικῆς » δέον, νὰ προτιμηθῇ ἡ ἑτέρα τῆς ἑτέρας. Κατὰ τὸν Κ. Κούρτιον ἀνάγκη ἐπὶ πᾶσι ν' ἀποδειχθῇ μέχρι τίνος ἐποχῆς δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ τὰ ἔχνη τῆς « νεοελληνικῆς λαλιᾶς. » Οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, λέγει, μετέβαλον ὁλοσχερῶς τὴν ποσότητα τῶν φωνηέντων, ἐν μέρει δὲ καὶ τῶν διφθόγγων, ἐξαιρέσει τῆς οὐ τῆς ὁποίας ἡ ἀδιαίρετος ἐκφώνησις ὡς ἐκ θαύματος ἐπεκράτησε καὶ παρὰ τοῖς Ἑρασμίοις. Τὴν παράλογον ταύτην ἀξίωσιν τοῦ ἐν Λιψία σοφοῦ καθηγητοῦ εἰμεθα ἔτοιμοι ν' ἀποδεχθῶμεν, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως νὰ ὀρίσῃ ἡμῖν ἀκριβῶς ὁ Κ. Κούρτιος πῶς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀνεγίνωσκον τὰ φωνήεντα καὶ τὰς διφθόγγους. Προσθέτει ὁ Κ. Κούρτιος, ὅτι ἡ προσάλληλος ἐπιμιξία τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν φύλων καὶ ἡ κυριαρχία τῶν Μακεδόνων, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ μετὰ μίθοθαρθάρων καὶ Ἀσιατικῶν λαῶν πολλαπλὴ συνάφεια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους παρέλυσαν ἢ ἐφθειραν τοὺς ἀρχικοὺς φθόγγους τῆς γλώσσης. Ἀλλὰ κατὰ τοιούτων καὶ ἄλλων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δευτερευουσῶν ὑποθέσεων ἀντιστρατεύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ἀναδεδειγμένη συντηρητικὴ δύναμις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

ἀρχαιοπαράδοτον ἡμῶν ἀπαγγελίαν. Ταῦτα λέγοντες, οὐδόλως μὲν ἐννοοῦμεν νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι σὺν τῇ φορᾷ τοῦ χρόνου δὲν συμπαρήλλαξεν ὅπως οὖν καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ στόματος, καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ τοσοῦτον πλουσία ἐπὶ διαλεκτικαῖς ποικιλίαις, δὲν παρεφθάρη μικρὸν χρόνου προϊόντος. Δυνάμεθα ὅμως νὰ ἀποφανθῶμεν μέχρι τινὸς δογματικῶς, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ προφορὰ, ὅσον καὶ ἂν περιέχῃ κίβδηλα στοιχεῖα, εἶναι πάντοτε Ἑλληνικωτέρα καθ' ὕλην ἢ καὶ κατ' εἶδος τῆς Ἑρασμιακῆς, καὶ ὅτι μεθ' ὅλον τὸν πολυχρόνιον πολιτικὸν αὐτῶν θάνατον οἱ Ἕλληνες διεφύλαξαν τὸν πάτριον κλῆρον ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πιστότερον καὶ ἀγνότερον παρ' ὅσον οἱ σημερινοὶ Τεύτονες τὰ ἔθιμα καὶ τὴν λαλίαν τῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μάγνου προγόνων των. Πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ὁ γραμματικὸς Ματθίας, σφόδρα ζηλωτὴς τῆς Ἑρασμιακῆς αἵρέσεως, ἔλεγε, πρὸς ἀπόδειξιν δῆθεν τοῦ εὐμεταβόλου τῆς Ἑλληνικῆς προφορᾶς, ὅτι μετὰ παρέλευσιν ἑκατὸν ἢ πεντήκοντα ἐνιαυτῶν εὐκόσμου κοινωνικοῦ βίου οἱ νῦν Ἕλληνες οὐ μόνον τὴν ἰδίαν προφορὰν σημαντικῶς θὰ παραλλάξωσιν ἀλλὰ καὶ τὴν θρησκείαν των ἐν μέρει. Μέχρι τοῦ νῦν παρῆλθον ἔτη τριάκοντα, καὶ ἐν τούτοις πιστεύομεν καὶ ἀναγινώσκομεν ὡς ἐπιστεύομεν καὶ ἀνεγινώσκομεν πρὸ τριακονταετίας, μὴδὲ κατὰ κεραίαν παρεκκλίναντες τῆς πατροπαράδοτου ἡμῶν πίστεως καὶ προφορᾶς. Οὐδὲν ἄπορον ἐπομένως ἂν μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἑράσμου, καὶ δὴ τῶν μάλα διασήμων, εὐρίσκονται καὶ τινες φανεροὶ δὲ ψευδοπροφῆται.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις, ἃς ὑπηγόρευσεν ἡμῖν ἡ ἐπιστολὴ τοῦ σοφοῦ Κ. Ἐϊχθάλ, παραθέτομεν ἐκ τῆς Γαλλικῆς μεθηρμηνευμένην τὴν πραγματείαν τοῦ Κ. Φ. Δυβνέρου, γνωστοῦ εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον διὰ τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν

τῶν σχολίων τοῦ Ἀριστοφάνους καί τινων ἄλλων ἀξιολογωτάτων συγγραμμάτων (1).

Πρὸ δέκα ἐτῶν ὁ πρόην ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος, Κ. Ρενιέρης, ἔγραφεν ἐν τῷ, « Spectateur de l'Orient, » τάδε· « Ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα εἶναι κατὰ τινὰς ἡ μάλιστα διαδεδομένη. Ἀλλ' ὑπὸ τινὰ ἔποψιν ἡ Ἑλληνικὴ εἶναι πολὺ μᾶλλον διαδεδομένη τῆς Γαλλικῆς. Πάντες ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐκμανθάνουσι ταύτην πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἀληθεύει, ὅτι ὁπόταν διανύσωσιν οἱ ξένοι τὰς σπουδὰς αὐτῶν, τὴν λησμονοῦσιν, ἐκτὸς ἐὰν ἐγκύψωσιν ἰδίᾳ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαιότητος. Ὅταν ὁμως ἐννοήσωσιν ὅτι αὕτη δὲν εἶναι γλῶσσα νεκρὰ, ὅτι δὲν ἐτελείωσεν ἡ φιλολογία τῆς καὶ ὅτι ἐξακολουθεῖ οὔσα ὄργανον τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας· ὅταν πεισθῶσιν, ὅτι ὅπως εἰσδύσωσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐν ᾗ συνέρχονται αἱ ἀκτῖνες τῶν ἰδεῶν, τῶν συμφερόντων καὶ τῶν παθῶν ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ διέλθωσι τὸ προαύλιον τῆς Ἑλλάδος, τότε δὴ θὰ σπουδάζωσιν αὐτὴν μετὰ μείζονος ζήλου καὶ δὲν θὰ τὴν λησμονῶσιν. »

Τοιαύτη πραγματικῶς ἡ θέσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης· καίτοι πανταχοῦ ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένη, οὐδαμῶς ἐφαρμόζεται εἰς τὸν πρακτικὸν βίον. Αὕτῃ ἡ ἐξανάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἡ θαυμαστὴ τῆς καθομιλουμένης Ἑλληνικῆς παλιγγενεσία δὲν μετέβαλον τὸ παράπαν τὴν παρ' ἡμῖν θέσιν τῆς ἀρχαίας. Τὴν ιδέαν τοῦ Κ. Ρενιέρη ἐνεκολπώθη καὶ ἀνέπτυξεν

(1) Ἡ ἀνατύπωσις τῆς μεταφράσεως ταύτης ἐπεθεωρήθη καὶ διορθώθη παρὰ τοῦ κυρίου Δυενέρου.

ἤδη ὁ πολυμαθὴς συγγραφεὺς « τῶν Εὐαγγελίων » Κ. Εἰχθάλ ἐν τῇ « Περί τῆς πρακτικῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης » διατριβῇ του.

Ὁ Κ. Εἰχθάλ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τε τὸν ὀργανισμόν της, διὰ τὸν ἀπαράβλητον πλοῦτόν της, διὰ τὴν ἱστορίαν της καὶ δι' ἣν κατέχει θέσιν ἐν τῇ ἐλευθερίῳ ἀνατροφῇ πάντων τῶν ἐθνῶν, εἶναι ἡ μόνη, ἥτις δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ὁσημέραι ἐπαισθητοτέραν ἀποβαίνουσαν ἀνάγκην γλώσσης διεθνοῦς καὶ κοινῆς σύμπαντος τοῦ πεφωτισμένου κόσμου. Ἐπειδὴ αἱ νεώτεραι γλῶσσαι αἰσίως ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν, εὐλόγως καὶ δικαίως ἕκαστον ἔθνος ἐπιθυμεῖ τὴν καθολίκευσιν τῆς ἑαυτοῦ. Ἐν τῇ σχολῇ ὅμως, ἔνθα μάλιστα ἄρχεται βίος τις πνευματικὸς, δύνανται ἄρά γε νὰ μαντεύσωσιν οἱ νέοι τίνων ὀθνείων γλωσσῶν ἡ ἐκμάθησις θὰ ᾔηναί ποτε αὐτοῖς ὠφελιμὸς τε καὶ ἀπαραίτητος; Εἶναι ἄρά γε δίκαιον νὰ τοῖς ἐπιβάλλωμεν τὴν ἀκριβῆ ἐκμάθησιν τεσσάρων ἢ πέντε νεωτέρων γλωσσῶν; Ἀλλὰ τότε δὴ θὰ καταναλώσωσιν ὀκτὼ ἢ δέκα νεανικὰ ἔτη πρὸς κτῆσιν τῶν ἀπλῶν τῆς διανοίας ὀργάνων· πότε δὲ θὰ μελετήσωσι τὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας; Πάντῃ ἄλλως θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἐὰν ὑπῆρχέ τις γλῶσσα διεθνῆς καὶ τοῖς πᾶσιν ἀσπαστή. Ταύτης μὲν ἡ ἐκμάθησις θὰ ᾔητο ὑποχρεωτικὴ ἐν τοῖς σχολείοις· περὶ δὲ τῆς διδασκαλίας ἄλλων νεωτέρων γλωσσῶν ἕκαστος ἠδύνατο ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν τῶν νέων ἱκανότητα, εἰς τὴν εὐφυΐαν των, εἰς τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῆς οἰκογενείας των ἢ εἰς τὴν ἑαυτῶν κλῆσιν. Μία μόνη γλῶσσα θὰ ἐξήρκει τότε εἰς πάσας τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις· ἡ δὲ τῶν σπουδῶν σειρὰ δὲν θὰ κατεβαρύνετο ὑπὸ κόπων τυχαίαν ἀπλῶς παρεχόντων ὠφέλειαν.

Ἡ σπουδαία αὕτη παρατήρησις, τῆς ὁποίας ὁ Κ. Εἰχθάλ ἐπιτροχάδην ἐποιήσατο μνεΐαν, φαίνεται ἡμῖν, ὅτι καθίσταται σοβαρὸν ζήτημα ἐλευθερίας διὰ τὴν νεολαίαν. Νέος, εὐφυῆς μὲν, ἀλλὰ μὴ κεκτημένος εἰδικᾶς ἱκανότητος, δὲν ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως, ἐὰν ἀναγκασθῇ νὰ σπουδάσῃ περὶ τὰ στοιχεῖα τεσσάρων ἢ πέντε γλωσσῶν. Πολλάκις νέοι, μεγίστην ἔχοντες κλίσιν πρὸς τὰς ἐπιστήμας ἢ τὸν πρακτικὸν βίον, μικρὰν κέκτηνται ἱκανότητα ἢ διάθεσιν ὅπως μάθωσι γλώσσας. Ἄλλοι πάλιν προθύμως θὰ ἐνέκυπτον εἰς τὴν γλωσσομάθειαν καὶ τὴν περὶ γλώσσης φιλοσοφίαν. Ἄδικον λοιπὸν τὸ ἐπιβάλλειν εἰς πάντας μαθήματα, ἐν οἷς ὀλίγοι μέλλουσι νὰ διαπρέψωσιν. Ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι τὸ τοῦ Κ. Εἰχθάλ ζήτημα καθίσταται ζήτημα ἐλευθερίας.

Ἀληθεύει μὲν, ὅτι δικάίως ἐπονομαζόμεθα « οἱ Ἀθηναῖοι τῆς κατὰ τὴν Δύσιν Εὐρώπης »· ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις τοσοῦτον διάπυρος ζῆλος τῶν πατέρων ἡμῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἤρξατο δυστυχῶς ἐλαττούμενος παρ' ἡμῖν. Τὸ δημόσιον, καὶ αὐτοὶ δὴ οἱ πεπαιδευμένοι, ἐπανῆλθον εἰς τὸ πολυθρύλητον λόγιον· « Ἑλληνικὰ εἶναι, δὲν ἀναγινώσκονται· » *Græca sunt, non leguntur*. Ὅσῳ πλείονες καὶ εὐκολώτεραι μέθοδοι ἐπινοοῦνται πρὸς ἐκμάθησίν της, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀποστρεφόμεθα καὶ ἐγκαταλείπομεν αὐτήν. Σήμερον ἡ Γαλλία βρίθει εὐώνων, μεθοδικωτάτων καὶ ἐπιδιωρημένων Ἑλληνικῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα οὐδ' ἐν ὀνείροις ἔβλεπον οἱ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων διηνεκεῖς λάτρεις καὶ σπουδασταὶ, Φενελὼν, Βοσσουέτος, Ρακίνας. Πόθεν ἡ οἰκτρὰ αὕτη ἀποτυχία ἀτρύτων πόνων τῶν καθηγητῶν καὶ ἀδρατάτων θυσιῶν τοῦ κράτους πρὸς διευκόλυνσιν τῆς σπουδῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων; Αὕτη ὀφείλεται κυρίως εἰς δύο αἷτια· πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας φιλολογίας. Ἐπειδὴ ἕκαστον ἔθνος εὐπορεῖ

σήμερον πολλῶν ἀριστουργημάτων καλλιπεείας καὶ εὐφραδείας, ὀλίγοι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τοῦ ζητῆσαι ὑψηλὴν τινα γραμματολογικὴν καὶ καλολογικὴν τέρψιν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν, οἵτινες πᾶσας τὰς καλλονὰς αὐτῶν κατέχυσαν ἐπὶ τῆς φιλολογίας τῶν νεωτέρων. Πρὸς τούτοις ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς κοινωνίᾳ καθόλου ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν παρέχει πρακτικὸν στάδιον εἰς ἄλλους ἢ εἰς μόνους τοὺς τῶν γραμμάτων καθηγητάς. Πῶς δύνανται λοιπὸν νὰ ἐνθαρρυνθῶσιν εἰς τοιαύτην δυσχερῆ καὶ ἐπίπονον μελέτην αἱ χιλιάδες τῶν εἰς τὰ δευτερεύοντα σχολεῖα φοιτῶντων νέων;

Γνωστὸς τοῖς πᾶσιν εἶναι ὁ ἐνθουσιασμὸς, μεθ' οὗ πρὸ 40 ἐτῶν ἀπεδέξατο ἡ Γαλλία τὴν ἐξανάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ταύτην παρεσκευάζεν ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη ἐν αὐτοῖς τοῖς Παρισίοις ὁ μέγας Κοραῆς, ὁ διακαθάρας τὸ Ἑλληνικὸν ἰδίωμα ἀπὸ τῶν ξενισμῶν καὶ τῶν ἄλλων τῆς δουλείας στιγμαίων, καὶ πολλὰ πονήσας ὅπως ἀποδώσῃ αὐτῷ τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ πλοῦτον καὶ τὴν λαμπρότητα (1). Ἀλλ' οὔτε οἱ μακροχρόνιοι καὶ θαυμαστοὶ κόποι τοῦ κατὰ τοὺς Γερμανοὺς «ἀπαραμύλλου» Κοραῆ, οὔτε τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἀπελευθέρωσις δὲν ἐπέδρασαν οὐδαμῶς εἰς τὴν μέσσην παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσιν. Μεταξὺ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων καὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀνηγέρθη τεῖχος σινικόν, διότι ἐπόμεθα τοῖς δόγμασι τοῦ Ἑράσμου. Ἄς προφέρωμεν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος, καὶ τότε θὰ μανθάνωμεν γλῶσσαν οὐχὶ νεκρὰν ἀλλὰ ζῶσαν (2).

(1) Τὴν ἀξίαν τοῦ σεβαστοῦ γέροντος ὁμολογοῦσι καὶ οἱ Ἕλληνες. « Ὁ ἀείμνηστος Κοραῆς ἔδωκεν ἡμῖν τὴν ἀνεκτίμητον συμβουλὴν καὶ τὸ παράδειγμα ἵνα ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν ἀδιάλειπτον παράθεσιν τῆς σημερινῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, πρὸς διόρθωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς πρώτης καὶ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς δευτέρας. » (Σούτσεια, Ἀθῆναι, 1853.)

(2) Ὁ Δεχῆκ ἐν τῇ « Συνοπτικῇ θεωρίᾳ του περὶ τῆς ἀληθοῦς προφορᾶς τῆς

Τὴν μὲν Λατινικὴν διεδέξαντο αἱ γλῶσσαι αἱ καλούμεναι Ῥωμανικαί, θυγατέρες λίαν ἀνόμοιοι τῇ μητρί· ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἐν ὁλοκλήρῳ χιλιοετηρίδι πολιτικῆς παρακμῆς καὶ δουλείας ἀπέβαλλε μὲν κατὰ καιροὺς τὰ πολυτιμότερα αὐτῆς κειμήλια, ἅτινα ἀμέσως ἀντικαθιστῶντο διὰ τῶν ῥακῶν τῶν ξένων κατακτητῶν, ἀνεχαιτίζετο δὲ ἐν τῇ εὐγενεῖ πορείᾳ της, ἐδεσμεύετο ἐν τοῖς πρότερον ἐλευθέροις κινήμασί της καὶ ἐμαραίνετο κατὰ τὴν ἐπανθοῦσαν αὐτῇ χάριν τε καὶ κομψότητα· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ της ἔμεινεν ἀείποτε ἡ αὐτὴ, ὡς ὁ βασιλεὺς, ὅστις, εἰ καὶ πτωχεύσας καὶ ἀποσυληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀθλιότητος, οὐδὲν ἄλλο ἀποβάλλει ἢ τὴν ἐξωτερικὴν μεγαλοπρέπειαν, ἣν ἐνδέχεται βραδύτερον νὰ ἀνακτήσῃ. Τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας πνέουσα ἀπὸ τεσσαράκοντα ἤδη ἐτῶν, ἀναλαμβάνει σήμερον ἡ ἀθάνατος αὕτη γλῶσσα ὅλην τὴν ἀρχαίαν της δύναμιν καὶ καλλονήν. Οἱ ἐν τῇ Δύσει σοφοὶ, οἱ μόνην τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν σπουδάζαντες, ἀναγινώσκουσι μετ' εὐκολίας, πολλάκις μεθ' ἡδονῆς, ἐνίοτε δὲ μετ' ἐκπλήξεως τὰ νεώτερα συγγράμματα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος· νοοῦσι δὲ ἀκριβῶς καὶ αὐτὰς τὰς χάριν τῶν πολλῶν συντασσομένας Ἑλληνικὰς ἐφημερίδας. Ἀς ἀποσκορακίσωμεν λοιπὸν τὸν ὅρον, γλώσσης νεκρᾶς, ὅστις οὐδαμῶς ἐφαρμόζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα οὐ μόνον ζῇ, ἀλλὰ καὶ ἐργάζεται καὶ καθ' ἐκάστην ἀγωνίζεται ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν εὐκλεᾶ πατρῴαν κληρονομίαν της.

Ἑλληνικῆς» ἔγραφε τῷ 1846· «Διὰ τοιαύτης προφορᾶς προσεγγίζομεν εἰς ὁλοκλήρον ἔθνος, μεταποιοῦντες γλῶσσαν ἀρχαίαν καὶ νεκρὰν εἰς νέαν καὶ ζῶσαν. Μὴ ἄρά γε ἐπαύσατο ὑπάρχουσα ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Χρυσοστόμου; Ἡ σπουδὴ τῆς ἱστορίας της μαρτυρεῖ τὴν αἰωνιότητά της· περὶ ταύτης, ὡς περὶ τοῦ φοίνικος, ἀρμόζει τὸ λόγιον· «Εἰς καὶ ὁ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνανεῶν καὶ πάλιν ἐαυτὸν σπείρων.»

Una est quæ reparet seque ipsa reseminet.

Μέχρι τίνος θὰ ὑπάρχη μεταξύ τῶν ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων καὶ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος τὸ ἀπαίσιον μεσότοιχον προφορᾶς πλαστῆς καὶ ἐπιτετηδευμένης, τὴν ὁποίαν ἄλλως τε καὶ Ἀγγλοὶ καὶ Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ ρυθμίζουν κατὰ τὰ ἴδια φωνητικὰ ὄργανά των; Μέχρι τίνος θὰ ἐμμένωμεν ἐν τῇ σφαλερᾷ γνώμῃ περὶ τοῦ λεγομένου θανάτου γλώσσης πραγματικῶς ἀθανάτου; Τὴν γλῶσσαν ταύτην οὐδέποτε ὑπέλαβε νεκρὰν ὁ ἐνδοξὸς καὶ μέγας Ἑλληνιστὴς, οὕτινος οἰκτείρομεν τὴν πρόσφατον τελευτήν. Ὁ Κ. Ἄσιος, ὅστις ὡς δευτέρας μητρικὰς γλώσσας τοῦ ἀκριβέστατα ἐγίνωσκε καὶ ὀρθότατα ἔγραφε καὶ ἐλάλει τὴν Λατινικὴν, τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Γερμανικὴν, προετίμησε πασῶν τούτων τὴν Ἑλληνικὴν, ἐν ἣ πεντήκοντα ὅλα ἔτη διετέλεσε συγγραφέων καθ' ἐκάστην τὰ αὐτῷ τε καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν συμβάντα ἢ ἀκουσθέντα.

Ἡ παρ' ἡμῖν διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπαιτεῖ μεγάλην μεταρρύθμισιν· πρῶτον μὲν ὀφείλει νὰ ἐγκολπωθῇ τὴν παράδοσιν καὶ νὰ καταλίπη προφορὰν μηδαμῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας ἐρειδομένην· εἶτα δὲ πρέπει νὰ εἰσαχθῇ, τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῶν στοιχείων τῆς, ἡ αὐτὴ μέθοδος, καθ' ἣν μανθάνονται αἱ νεώτεραι γλῶσσαι, ἀναβαλλομένης τῆς διδασκαλίας τῆς θεωρητικῆς γραμματικῆς καὶ τῆς συντάξεως εἰς ἄλλον καιρὸν, ὅποτε οἱ μαθηταὶ δύνωνται νὰ νοήσωσιν αὐτὰς εὐκολώτερον καὶ μετὰ μείζονος ὠφελείας. (Ἔπονται ἄλλαι τινὲς προτάσεις περὶ μεταρρύθμισεως τῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διδασκαλίας ἐν τοῖς Γαλλικοῖς γυμνασίοις.) Περὶ τῶν ζητημάτων τῆς Ἑλληνικῆς γραμματικῆς οὐδεὶς ἐφιλοσόφησεν ἐκτενέστερον τοῦ περικλεοῦς Ἑρμάννου· «Ὅσα μέχρι τοῦδε ἐξέθηκα (εἶπεν ἐπὶ τέλους) δὲν ἐξαρκοῦσιν ὅπως ἐξαντλήσωσιν ὃν προεθέμην σκοπόν. Μόνη ἡ ἀνάγνωσις τῶν συγγραφέων ἄγει εἰς

τὴν ἀληθῆ καὶ πλήρη κατανόησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης. » Καὶ ὁ σοφὸς Κοραΐς δὲ λέγει πρὸς τοὺς φιλοσόφους· « Ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναγνώσεως μᾶλλον ἢ τῆς τῶν γραμματικῶν ἀδολεσχίας τὴν τῆς Ἑλλάδος φωνῆς γνῶσιν θηρατέον ἐστίν. Εἰ γὰρ μήτε Διονυσίῳ, τῷ φιλοσόφῳ τὰ τῆς γραμματικῆς ἐξετάσαντι, ἀνεξετάστως χρὴ πιστεύειν ἐν ἅπασιν, ἢ ποῦ γε ὡς Ἑλληνισμοῦ διδασκάλοις σφᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίζειν ὀφείλουσι τοῖς λαλιστέροις μὲν χελιδόνος ἐν τοῖς προχείροις, ἀφωνοτέροις δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἰχθύων ἐν τοῖς ὧν ἄνευ οὐχ ὅπως ἐλληνίζειν, ἀλλ' οὐδὲ συνιέναι τὰ τῶν Ἑλλήνων οἶόν τε. »

Πικρὰ πείρα διδάσκει, ὅτι καὶ οἱ ἐπιδόντες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐγκαταλιμπάνουσιν αὐτὴν, ἅμα ἐγκύψαντες εἰς τὴν σπουδὴν πρακτικῆς τινος ἐπιστήμης. Πολλοὶ μάλιστα, μὴ ἐκτιμῶντες ἀκριβῶς τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν καθολικὴν ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τῶν, οἰκτείρουσι τοὺς ἀτρύτους πόνους καὶ τὰ καλὰ ἔτη, ὅσα κατέτριψαν ἐν τῇ μελέτῃ αὐτῆς. Πάντῃ ἄλλως θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐδιδάσκετο κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον, καθ' ἣν αἱ ζῶσαι Εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν προφορὰν, ἣ χρῶνται οἱ νῦν Ἕλληνες. Ἡ παρ' ἡμῖν νεολαία θὰ ἐτέρπετο ἀναγινώσκουσα αὐτὰ τὰ ἀθάνατα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἀριστουργήματα, χωρὶς νὰ προσφεύγῃ εἰς ἀτελεῖς μεταγλωττίσεις ἢ καὶ ν' ἀγνοῇ αὐτὰ παντελῶς. Ἡ πρότασις τῶν Κ. Εἰχθάλ καὶ Ρενιέρη εἶναι φυσικωτάτη καὶ λίαν ἀπλῆ. Ἀφ' οὗ καθιερώθη ἐν ταῖς δευτερευούσαις σχολαῖς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀρκεῖ νὰ διδάξωμεν αὐτὴν κατὰ τὰς νεωτέρας μεθόδους, καὶ κατὰ τὴν προφορὰν τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων, ὅπως παράσχωμεν τῇ νεολαίᾳ τῆς Γαλλίας καὶ ὅλης τῆς σοφῆς Εὐρώπης κάλλιστον μέσον διανοητικῆς συγκοινωνίας, ἐφαρμόσιμον εἰς πάσας τὰς

ανάγκας τῆς διανοίας καὶ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰάν ἐν μόνῃ τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ θελήσωμεν νὰ ἐμμείνωμεν, τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀσίου, τοῦ Κοραῆ καὶ ἄλλων διακεκριμένων ἀνδρῶν, οἵτινες διὰ τῆς « φιλολογικῆς ἐφημερίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως » ἐν καθαρῷ Ἑλληνικῷ ἰδιώματι πραγματεύονται τὰ ὑψηλότερα ἠθικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ζητήματα τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, μαρτυροῦσι τρανῶς οὐ μόνον ὅποιον ὄργανον παρέχει ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ, ὅποταν τις γινώσκῃ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ δεξιῶς, ἀλλὰ καὶ ὅτι δεξιότατα μεταχειρίζονται αὐτὸ οἱ ὑπολαμβάνοντες τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ὡς ζῶσαν.

Φ. ΔΥΒΝΕΡΟΣ.

Παραθέτομεν εἰς τὰ προηγούμενα τὰς τοῦ Κοραῆ σκέψεις περὶ γλώσσης, ἃς πᾶς γράφων τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπογραμμόν ·
